

Стародубські Косачі

(Гроно пращурів Лесі Українки)

Ольга Драгоманівна, донька гадяцького дворянина Петра, а небога декабриста, члена „товариства З'єднаних Слов'ян" — Якова, пізніша Олена Пчілка вийшла заміж за дійсного статського радника Петра Антоновича Косача. Сучасники розповідають, що батько Лесі Українки походив із північної Чернігівщини, говорив українсько-білоруським воляшюком, належав до т. зв. Старої Київської Громади. Був прекрасним адміністратором, володіючи кількома більшими маєтками на Волині; як маршалок шляхти й мировий суддя в Луцьку здобув собі загальну пошану й любов. Ще досі, старша генерація волинського населення пам'ятає про цього невисокого, веселого і живого чоловіка, що був до людей в міру суворим і привітним. Своє українофільство генерал Петро Косач завдячує, мабуть, у великій мірі своїй дружині, Олені Пчілці, що в її родині українські традиції були непохитні й виразні. А проте чимало світла, й то не лиш до духовної особистості Петра Косача, але й Лесі Українки, докинув студії над родом Косачів. Познайомившись із гроном хоч кількох пращурів і прапрадідів Лесиних — може почуємо якийсь „голос здалека", голос крові, доброї, лицарсько-козацької, що знічев'я загримить суремно в творчості „єдиного мужчини на цілу Україну".

Не завжди вірні свідчення Ол. Лазаревського, що твердить м. інш., начебто „Косачі ведуть рід від польської корони шляхтича Петра Косача, що служив горнодничим при полковниках Миклашевському та Скоропадському" (Описание старой Малоросии, том I). Походження Косачів — сербське, від князя Степана Косача, що поліг 1399 р. на Косовому полі й про якого ще досі співають пісні в Чорногорі. На початку XVII сторіччя Косачі перебувають вже на Запорозжі. Реєстр козаків з 1648 року згадує трьох Косачів. Але не ця доба нас цікавить. Доба, коли роїться од імен різних Косачів, — це початок XVIII сторіччя, бурхлива Мазепина доба й поліття після трагічного 1709 року — завзятої оборони українсько-козацької шляхти проти наступу з півночі. Гнізда Косачів на рубежах України, в найдалі висуненому на північ Стародубському полку, що своїми сотнями: мглинською, погарською, болянською, клинами врізується в московське прикордоння. Косачі — бунчукові товариші, полкові писарі, комісари, осавули, сотники — сидять у своїх дворах над річками Воблюю й Бучки, у Галенську, в Лобках, в Яремні, в Лизогубівці, в Борках, в Бобріку, в Артюшківі, в Погарі, Мглині й в Стародубі тощо. Жага володіння землею, питоменна тогочасній українській шляхті, олановує й їх. Ось, напр., бунчуковий товариш Петро і поручник Василь Косачі купили в 1737 р. Бобрік — „ратушне" село з 33 дворами. Григорій Косач, бунчуковий товариш, купив половину

села Лизогубівки в 1754 р. у Марти Пиковець, доньки писаря Генерального суду, за 3000 рублів. Степан Косач, полковий осавул, купив у 1754 році у Модзалевських в Яремні грунт — „д'єдовських і отеческих" чверток шість во всьх трохъ змінах" за 364 рублі. Ще й у 1782 купує бунчуковий товариш Степан Васильович Косач у Петра Миклашевського бобріцький млин за 1000 рублів. Така ось економічна база хазяїновитих предків української Кассандри, що впродовж цілого XVIII ст. метушаться, хазяїнують, судяться, „тягнуться за чуприни", беруть живу участь в громадському житті.

Стародубщина — прегарний і прецікавий край української окраїни. Дрімучі бори, лівні ріки, рівнини й непролази болота, справжня нетря. Але там до кінця XVIII віку кипить життя й боротьба з Московією. Війт міста Погар, Дмитро Косач, в часі свого вйтування (1715—1719) завзято обстоює магдебурзьке право цього міста, що його хоче скасувати російський уряд. Вістка про відновлення гетьманату радісною хвилею полонить стародубський полк. В 1751 році стародубський полковий осавул Степан Косач виїздить на „великолѣпную парату", влаштовану для гетьм. Кирила Розумовського. Він же бере участь у слідчій комісії в справі надужиття у Чернігівському полку. Йому доручено, між інш., „верно осведетельствовать имѣющееся при полковой черніговской канцелярії в наличности руже". (Чи не тому кохатиметься згодом Леся Українка в різній „Наличності руже"?).

Із цікавіших постатей роду це: Степан Васильович Косач — осавул, а потім полковий стародубський писар з 1680 рр., згадуваний війт погарський Дмитро, сотник міста Баклан (літньої резиденції гетьмана К. Розумовського), Василь Косач, Петро Косач — стародубський полковий суддя (1702—1730). Все це „славне урожонны паны", як каже хроніка, що наполегливо збагачують себе й виконують дбайливо при цьому різні громадські функції. Всі вони беруть участь у кожній війні й у кожному поході, до яких мобілізував російський уряд українське козацтво. Один із Косачів відзначився й був забитий у відомому Гилянському поході.

Через подружжя Косачі споріднюються з різними козацькими родами Чернігівської землі, як напр. із Скоропадськими, Ракушками-Романовськими, Валькевичами, Дублянськими, Лешнями, Плішками, Родзинками, Рубцями, Рославцями. Так напр. Анастасія, донька бунчукового товариша Степана Косача, вийшла заміж за Василя Ракушку-Романовського, відомого депутата від ніжинського дворянства у р. 1757 до Комісії для складення проекту до нового закону.

Федір Степанович Косач оженився з Анастасією Лобисевич, сестрою відомого українського поета

з XVIII ст. Опанаса Лобисевича, родом з Погар, перекладача Вергілія. Це перша літературна ланка в роді Косачів. Але є ще й друга: чоловіком Матрони Косачівної (нар. 1774), доньки підпоручника Федора, що мала, за переписом 1803, коло 200 душ кріпаків, був такий собі Василь Псьола, власник села Артюшкова, що займався у вільні хвилини літературою й видав навіть декілька книжок, у цьому: „Поединок", „Ложный похититель малтійского ордена кавалер Дабдевиля" (1784), „Меланхолические вечера или собрания веселых и правдивых повестей разных французских писателей" (1786).

У другій половині XVIII ст. колишні бунчукові товариші й осавули помалу перетворюються у російських дворян і воєнків російської армії та фльоти. Моряків рід Косачів дав багато. Один із них, Павло Косач, у часі морських війн Катерини II з Туреччиною й Швецією дослужився до рангу капітана-лейтенанта і героїсько командував у морських битвах на Егейському та Балтійському морі кораблями „Волк" і „Три Ієрарха".

Другий моряк, лейтенант Федір Косач, був замішаний у відому справу княжни Тараканової-Дараган в Дубровнику. (Можливо, що симпатії до „Регіни Понту", легендарної доньки Розумовського, що хотіла бути королевою України, не випадкові, бо Дарагани походили теж із Чернігівщини, і претендентка, мабуть, добираала собі співробітників із місцевої шляхти). Замість колишньої тяги на південь, тепер помітна орієнтація на північ: молоду шляхту стародубську тягне до Петербурга; там і зустрічаємо Косачів підпоручниками й поручниками гвардії і лейб-гвардії (Костянтин і Олександр), корнетами кірасирів (Матвій і Ілля). Деякі по щаблях служби доходять до високих постів: Микола Косач був у сорокових роках XIX в. начальником петербурзької військової округи, Степан — військовим губернатором Саратова.

Рід Косачів — небагатої чернігівської шляхти — загалом нічим не відрізняється від інших українських родів, що виростили із Хмельниччини й міцно осіли на українській землі. Спокійні і працьовиті, розважливі й тихі, жили Косачі, як наказав Бог, не пучись наперед, не намагаючись пролізти у вельможі, в „стаю катерининських орлів", як напр. їхні сусіди: Безбородько, канцлер імперії, Завадовський, Кочубей і ін. Але поряд із лояльністю до держави не втрачали зв'язку з ґрунтом. Українська козацька традиція міцно сиділа в дворах і садибах Стародубщини, де жили потомки Хмельничан і полкових суддів та бунчукових товаришів доби Самойловича, Мазепи й Розумовського. Споріднені з кращими шляхетсько-козацькими родами Чернігівщини, прапрадіди Лесі Українки були завжди патріотами, вірними ґрунтові й крові.

Отже, не самітна вона — найбільша поетеса України: за нею гроно лицарів, що дивляться суворо із портретних рам, в парчевих жупанах, в адамашкових кунтушах і в литих панцерах гучних політь лицарських гетьманів Полуботка й Алостола, за нею гроно воїнів з пудрованими косами й еполетами, моряків із правицею на кортику, бравих жінотчиків — рубак, за нею ціле гроно ювілейних, шортєжких, але чесних chevaliers і gentilhomme-ів українських. А інколи майже ними лукавий профіль псевдокласичного поета Лобисевича й провінційного літератора Псьола. Це меч і перо, два символи роду Косачів, роду військовиків і літераторів.

Кров Драгоманових, перекладачів у дипломатичній службі Богдана Хмельницького, людей із нахилом до холодного раціоналізмування, до абстрактного митикування чути іноді в творах Лесі Українки, доньки Ольги Драгоманівної. Але чи не настирливіше проривається „голос здалека", чи не дзвінкше гомонить там кров стародубських Косачів, що на рубежах батьківщини відстоювали міське право й свободу рідної землі самопалами і шаблями?..

В роді Достоевських, української поліської шляхти, повно убивств, зради, отруєнь, розбоїв. Пращурів автора „Вини й кари" — це справжні Ченчі українського ренесансу. Може тому й одержимий був Федір Достоевський, петербурзький повістяр, візіями ідіотів, вбивників, епілептиків...

Лицарський, хоробрий і вірний рід Косачів охоронив прозорий вірш і світлу душу Лесі Українки.

Ю. К.